

Ольшевская А.Г. (Гродно, Білорусія)

Каузативность как градуальная категория

У цій статті наводяться аргументи на користь градуального характеру категорії каузативності. Запропонована дефініція поняття «ступінь каузативності» дієслова. Досліджується можливість використання певних семантико-стилістичних характеристик дієслів у якості критеріїв ступеня каузативності. Результатом дослідження стало виділення низки критеріїв, за допомогою яких визначається ступінь каузативності дієслів, що, зі свого боку, є доказом градуальності категорії каузативності.

Ключові слова: *категорія каузативності, каузативне дієслово, градуальна категорія, критерії градуальності, ступінь каузативності.*

В данной статье приводятся доводы в пользу градуального характера категории каузативности. Предложена дефиниция понятия «степень каузативности» глагола. Исследуется возможность использования определенных семантико-синтаксических характеристик глаголов в качестве критериев степени каузативности. Результатом исследования является выделение ряда критериев, с помощью которых определяется степень каузативности глаголов, что, в свою очередь, является доказательством градуальности категории каузативности.

Ключевые слова: *категория каузативности, каузативный глагол, градуальная категория, критерии градуальности, степень каузативности*

The given article argues the graded character of the causative category. The definition to "causativity degree" of the verb is offered. The possibility to use certain verbal semantic-syntactic characteristics as criteria for causativity degree determining is investigated. The result of the research is the number of criteria for causativity degree of the verb. The latter proves the graded character of the causative category.

Key words: *causative category, causative verb, graded category, gradation criteria, causativity degree.*

Постановка проблеми ґрунтується на тому, що думка про градуальність семантичних характеристик (то єсть про можливість різної ступені їх проявлення) не є новою в лінгвістиці і висказувалась раніше в ряду лінгвістических робіт [1, 285; 7, 192; 9, 229].

Аналіз останніх досліджень показує, що каузативність тесно зв'язана з такою глагольною категорією, як транзитивність (переходність). Упоминання про переходність як градуальної категорії, в зв'язі з цим використання термінів «ступінь транзитивності», «підвищується» і «знижується» транзитивність, зустрічається в роботах Ф.Р. Палмера, Й. Ікегами [9, 179–182; 8, 229].

Більш детально семантичність категорії переходності вивчена А. Вежбицькою, котра вважає, що ступінь транзитивності («направленості на об'єкт») залежить від того, наскільки для говорящого важлив об'єкт, на який направлено діяння [10, 375]. Під говорящим в даному випадку розуміється агент – активний суб'єкт, виробляючий діяння. В своїй більш пізній роботі автор зауважує, що одиниці з високою ступенню переходності вимагають одушевленого об'єкта [3, 68].

Как известно, все каузативные глаголы являются переходными и предполагают направленность действия субъекта на объект с той лишь разницей, что объект каузативного глагола всегда претерпевает определенные изменения (например, *защищать кого-либо – делать кого-либо защищенным*), а объект переходного глагола – нет (например, *воспринимать информацию*). И если, по мнению А. Вежибицкой, степень транзитивности может меняться в зависимости от категориальной семантики объекта (одушевленность/неодушевленность), то и степень каузативности глаголов при определенных условиях может варьироваться. Поэтому целесообразно рассматривать категорию каузативности как градуальную, а не как строгую.

В плане постановки задания следует особо отметить, что степень каузативности – это комплексная функционально-семантическая характеристика каузативного глагола, составляющими которой являются ‘степень воздействия на объект’ и ‘степень перехода действия на объект’. Степень воздействия на объект связана с категориальной семантикой субъекта, степень перехода действия на объект зависит от возможности/невозможности глагола употребляться абсолютно, присоединять прямое/косвенное дополнение, а также от категориальной семантики объекта. Как постоянный, неизменяющийся признак она свойственна всем исследуемым каузативным глаголам, которые в то же время в контексте способны реализовать различную степень каузативности.

Понятие степени каузативности тесно связано с понятием относительной меры признака. Для определения последней необходим термин сравнения, точка отсчета. Нормальная степень каузативности в данном случае никак не выражается, а подразумевается в качестве точки отсчета для высокой или низкой степени.

Поиск средств и способов ее описания, по мнению Э. Сэпира, не имеет большого значения, поскольку «...стандарт, не будучи ни хорошим, ни плохим, не представляет никакого интереса» [5, 53]. Н.Д. Арутюнова, вслед за Т.М. Николаевой, пишет: «О том, что не отходит от нормы, обычно не делается сообщений» [2, 234]. Кроме этого, как отмечает Э. Сэпир, очень важно понять, что «...практический интерес представляют понятия, занимающие крайние положения на некоторой шкале, тогда как обобщенное понятие, вбирающее в себя все элементы этой последовательности, возникает в результате процесса упорядочения, разрушающего равновесие между этими единицами» [5, 47].

На сегодняшний день существует классификация глаголов по количественному характеру воздействия. Авторы выделяют факитивную, дезидеративную, пермиссивную каузативность [4; 6]. Суть данной семантической классификации заключается в том, что она охватывает глаголы, специализированные для выражения одного из перечисленных значений, то есть такие, в семантической структуре которых содержатся семы ‘заставлять’, ‘желать’, ‘позволять’. Наша задача состоит в том, чтобы разработать критерии для выделения степеней каузативности глаголов, неспециализированных для передачи значения ‘каузировать’ и не содержащих в своей семантической структуре названных выше компонентов.

Глаголами, неспеціалізованими для передачі каузативного значення, будем считати одиниці, у яких а) для виявлення причинно-слідственного компонента в їх семантичній структурі необхідний цілий ряд ознак (наприклад, ознаки, об'єднані в механізм розмежування каузативних і некаузативних глаголів), б) не завжди легко підбирається парний некаузативний корелят, в) каузативна семантика не має регулярних формальних засобів вираження.

Таким образом, виділення ступенів каузативності глаголів можливо при урахуванні їх синтаксических характеристик і семантических ознак найближчих актантів:

- 1) категоріальна семантика суб'єкта – одушевлений/неодушевлений суб'єкт;
- 2) можливість/неможливість абсолютного використання глагола – реалізованість об'єкта на синтаксическому рівні;
- 3) морфолого-синтаксическа репрезентація об'єкта – пряме/косвенне доповнення;
- 4) категоріальна семантика об'єкта – одушевлений/неодушевлений об'єкт.

Підкреслимо, що з допомогою запропонованих критеріїв глаголи ранжуються згідно з ступенем каузативності (а не, наприклад, переходності). Перехідність ширше категорії каузативності: не кожен перехідний глагол є каузативним, але кожен каузативний глагол – перехідний. Серед перехідних є глаголи, у яких вплив на об'єкт не призводить до якихось змін (наприклад, *благодарить отца, хвалить ученика*). Якщо в результаті впливу об'єкт не зазнає жодних змін, то в певній ступені переходу дії на об'єкт (що є однією з складових ступенів каузативності глагола) немає потреби. Тому до глаголів, подібних перерахованим вище, не застосовуються запропоновані критерії.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Апресян Ю.Д. Избранные труды : в 2 т. / Ю.Д. Апресян. – 2-е изд., испр. и доп. – М., 1995. – Т. 1: Лексическая семантика: Синонимические средства языка. – 472 с.;
2. Арутюнова Н.Д. Типы языковых значений. Оценка, событие, факт / Н.Д. Арутюнова; под ред. Г.В. Степанова. – М., 1988. – 338 с.;
3. Вежибицкая А. Семантические универсалии и описание языков. Грамматическая семантика. Ключевые концепты культур. Сценарии поведения / А. Вежибицкая; пер. с англ. А.Д. Шмелева. – М., 1999. – 777 с.;
4. Курбаленко Н.В. Каузативные конструкции в немецком и русском языках (семантико-функцион. аспект): дис... канд. филол. наук: 10.02.19 / Н.В. Курбаленко. – Мн., 2006. – 123 с.;
5. Сэндр Э. Градуирование. Семантическое исследование / Э. Сэндр // Новое в зарубежной лингвистике: сб. ст. – М., 1985. – Вып. 16: Лингвистическая прагматика / сост., общ. ред. Н.Д. Арутюновой, Е.В. Падучевой. – С. 43–78.;
6. Филиппов А.В. Некоторые аспекты глагольной каузативности и ее изучение / А.В. Филиппов // Рус. яз. в нац. шк. – 1982. – № 5. – С. 17–19.;
7. Comrie B. Language universals and linguistic typology : syntax a. morphology / B. Comrie. – Chicago: Univ. of Chicago Press, 1981. – 252 p.;
8. Ikegami Y. Transitivity: the contrast between prepositional phrase and noun phrase as verb complement / Y. Ikegami // Words, lexemes, concepts – approaches to the

lexicon: studies in honour of Leonhard Lipka / ed. by W. Falkner, H.J. Schmid. – Tbingen, 1999. – P. 173–186; 9. *Palmer F.R.* Grammatical roles and relations / F.R. Palmer. – New York: Cambridge Univ. Press, 1998. – 259 p.; 10. *Wierzbicka A.* The semantics of grammar / A. Wierzbicka. – Amsterdam; Philadelphia: J. Benjamins Pub., 1988. – 550 p.

Паламарчук О.Л., Чмир О.Р., Антоненко О.В. (Київ, Україна) Педагогічна діяльність професора А.Й.Багмут у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена педагогічній діяльності відомого слависта, професора Алли Йосипівни Багмут, яка протягом кількох років читала лекції для студентів кафедри слов'янської філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Ключові слова: А.Й. Багмут, слов'янська філологія, педагогіка.

Статья посвящена педагогической деятельности известного слависта, профессора Аллы Иосифовны Багмут, которая на протяжении нескольких лет читала лекции для студентов кафедры славянской филологии Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Ключевые слова: А.И.Багмут, славянская филология, педагогика

The article deals with the pedagogic activity of the famous linguist in Slavonic languages prof. Alla Y.Bahmut during her teaching as a professor at Slavonic languages department of Kyiv Taras Shevchenko University.

Key words: Alla Y. Bahmut, Slavonic languages linguistic, pedagogic

Алла Йосипівна Багмут належить до другого післявоєнного випуску філологів-славистів Київського державного університету ім. Т.Г.Шевченка. У 1947 р., завдяки величезним зусиллям акад. Л.А.Булаховського, в університеті було відновлено кафедру слов'янської філології, яку очолив Леонід Арсенійович.

Як відомо, славістика в Україні має давні і міцні традиції: минуло вже майже два століття відтоді, як в університетах було започатковано підготовку фахівців зі спеціальності „слов'янська філологія”. Становлення слов'янської філології, дослідження слов'янознавчої проблематики значною мірою пов'язується з діяльністю університетів, одним з яких був Київський університет і одна з найстаріших його кафедр – історії та літератур слов'янських нарід (відкрита 1842 р.). Зазначимо, що в другій половині XIX ст. славістичне життя в Київському університеті було дуже насиченим: плідно працювали проф. О.О.Котляревський, А.І.Степович, Т.Д.Флоринський, О.М.Лук'яненко, В.М.Перетц, які активно формували славістичні інтереси студентів.

Непростими для університету стали перші повоєнні роки – загибель чи еміграція значної частини провідних учених та студентської молоді, численні реорганізації, зумовлені експериментами в освіті, жорстокі репресії проти інтелігенції, що призвели до знищення цілих наукових напрямів. Значних втрат зазнало і слов'янознавство. Коли після численних реорганізацій Київський університет у 1933 р. відновив діяльність, про відкриття кафедри славістики в ньому не йшлося. Слов'янознавство у Радянському Союзі в цей час було проголошене наукою „фашистською”.